

SARAH WINMAN

Toen god een konijn was

Vertaald uit het Engels door
Miebeth van Horn

ORLANDO
uitgevers

Ik heb mijn leven in twee helften opgedeeld. Niet dat er echt een Ervoor en een Erna was, want er ontbrak iets wat voldoende waarde of gewicht had om zo'n bombastische transformatie te rechtvaardigen. Het had meer weg van boekensteunen die een stel lusteloze jaren vol leeghoofdig gemijmer bijeenhielden – het soort verloren, platgeanalyseerde jaren die de meeste mensen wel kunnen plaatsen –, de jaren dat je nog net een tiener bent, of een vroege twintiger, de tijd dat de jas van de volwassenheid je nog niet echt past. Die loze jaren waar ik geen tijd aan ga verspillen om me ze te herinneren.

Als ik foto's uit die jaren bekijk, zie ik mijzelf, met op de achtergrond bijvoorbeeld de Eiffeltoren of het Vrijheidsbeeld, of tot mijn knieën in het zeewater, terwijl ik lachend sta te zwaaien, maar nu weet ik dat die ervaringen stuk voor stuk gekleurd werden door de desinteresse die zelfs regenbogen grijs deed lijken.

In die hele periode kwam zij niet voor, en ik besef dat ze de kleur was die ontbrak. Zij omklemde de jaren aan weerszijden van dat wachten en hield ze omhoog als bakens, en toen ze op die koude ochtend in januari in de klas verscheen, was het net of ze zelf Nieuwjaar was – iets wat een belofte vormde van wat zich daarachter bevond. Maar ik was de enige die dat zag. Anderen waren vaak zo erg gevangen in conventies dat ze haar op zijn best lachwekkend en op zijn slechtst bespottelijk vonden. Ze was afkomstig uit een andere wereld, en ze was anders. Maar inmiddels was ik in het geheim zelf ook anders. Zij was het ontbrekende stukje; de aanvulling bij mijn spel.

Op een dag richtte ze zich tot mij en zei: ‘Moet je opletten,’ waarop ze een nieuwe munt van vijftig penny uit haar onderarm trok. Ik zag een randje uit haar huid omhoogsteken alsof het een nietje was. Ze plukte hem niet uit de lucht of uit haar mouw – dat had ik allemaal al eens eerder gezien – nee, ze trok hem echt uit haar huid en liet een bloederige schram achter. Twee dagen later was de schram verdwenen, maar de munt zat nog steeds in haar zak. Dat is het deel van het verhaal waar niemand me ooit gelooft. De datum op de munt was vreemd. Die was achttien jaar later, 1995.

Die goocheltruc kan ik niet verklaren, evenmin als haar plotselinge bedrevenheid op de piano, die eigenaardige ochtend in de kerk. Ze had geen enkel onderricht genoten in dit soort vrijetijdsbesteding. Het leek of ze eenvoudig door het te willen haar geest talent opdrong en of ze op pure wilskracht kans zag een plotselinge en voorbijgaande bedrevenheid aan den dag te leggen. Ik zag het allemaal gebeuren en verwonderde me. Maar die ogenblikken waren alleen voor mijn ogen bestemd: ze waren een soort bewijs, om te maken dat ik haar geloofde als de tijd daar was.

DEEL I

1968

Ik besloot deze wereld te betreden op het moment dat mijn moeder uit de bus stapte na een weinig productief winkeluitstapje naar Ilford. Ze was erheen gegaan om een lange broek te ruilen, en afgeleid door mijn heen-en-weergeschuif slaagde ze er niet in te kiezen tussen een spijkerbroek met lapjes erop en een fluwelen broek met uitlopende pijpen, en uit angst dat ik straks nog in een warenhuis ter wereld zou komen, ging ze wankel op weg terug naar het veilige terrein van haar eigen postcode, waar haar vliezen braken op het moment dat de hemelen zich openden. Op de wandeling van zeventig meter terug naar ons huis vermengde haar vruchtwater zich met de decemberregen en kolkte het door de goot omlaag totdat de cyclus van het leven op gedenkwaardige en dichterlijke wijze, zou je kunnen zeggen, rond was.

Ik werd ter wereld gebracht door een verpleegkundige die eigenlijk geen dienst had, in de slaapkamer van mijn ouders, op een dekbed dat ze in een loterij hadden gewonnen, en na een snel verlopen reeks weeën van tweeëntwintig minuten kwam mijn hoofd tevoorschijn, terwijl de verpleegkundige ‘Persen!’ schreeuwde, en mijn vader ‘Persen!’ schreeuwde, en mijn moeder perste, en daar glipte ik moeiteloos dat beroemde jaar binnen. Het jaar dat heel Parijs de straat opging. Het jaar van het Tet-offensief. Het jaar dat Martin Luther King zijn leven verloor voor een droom.

Maandenlang leefde ik in een stille wereld van vervulde behoeften. Gekoesterd en aanbeden. Tot de dag dat de melk van mijn

moeder opdroogde, om plaats te maken voor de golf verdriet die haar overspoelde toen ze vernam dat haar ouders op wandelvakantie in Oostenrijk waren omgekomen.

Het stond in alle kranten. Een volkomen idioot ongeluk, dat zevenentwintig toeristen het leven kostte. Een grofkorrelige foto van een verwrongen bus die als een hangmat tussen twee dennen geklemd zat.

Slechts één persoon overleefde de botsing: de Duitse gids, die op dat moment een nieuwe skihelm aan het uitproberen was geweest – het ding had hem blijkbaar het leven gered – en vanuit zijn ziekenhuisbed in Wenen de televisiecamera in keek, terwijl hij een nieuwe dosis morfine kreeg toegediend, en zei dat het weliswaar een tragisch ongeluk was geweest, maar dat ze net hadden gegeten en dus gelukkig waren gestorven. De traumatische ervaring om in die rotsachtige kloof omlaag te storten had blijkbaar zijn geheugen gewist, of misschien was de klap echt wel zachter aangekomen dankzij een maag vol *Knödel* en strudel; daar zouden we nooit achter komen. De televisiecamera bleef op zijn bont en blauwe gezicht gericht in de hoop op een kort moment van meelevende helderheid voor de ongelukkige families thuis, maar dat kwam niet. De rest van mijn tweede levensjaar tot ver in mijn derde jaar bleef mijn moeder diepbedroefd. Ze had geen verhalen die ze zich kon herinneren, geen verhalen over de eerste stapjes en geen grappige eerste woordjes, geen gebeurtenissen die een voorafschaduwing zijn van het kind in wording. Het leven van alledag was een vage vlek, een beslagen raam dat ze zich niet geroepen voelde schoon te vegen.

‘*What’s going on?*’ zong Marvin Gaye, en niemand had een idee van wat er gaande was.

Maar op dat moment nam mijn broer me bij de hand, nam hij me beschermend op in zijn leven.

In mijn vroege jeugd had hij zich als een maan langs de rand van mijn bestaan bewogen, in zijn baan gehouden door de afwisseling tussen de aantrekkende en afstotende krachten van nieuwsgierigheid en desinteresse, en waarschijnlijk zou dat zo zijn gebleven als het Lot niet op een tragische, cruciale middag in botsing was gekomen met een Tiroolse bus.

Hij was vijf jaar ouder dan ik en had blonde krullen, wat in onze familie net zo vreemd was als de splinternieuwe auto die mijn vader nog eens zou kopen. Hij was anders dan andere jongens van zijn leeftijd, een exotisch wezen dat 's avonds stiekem de lippenstift van onze moeder opdeed en mijn gezicht voorzag van een patroon van kussen dat aan huiduitslag deed denken. Het was zijn manier om zich te verzetten tegen een behoudende wereld. De stille rebellie van een buitenstaander.

Ik groeide op tot een nieuwsgierig, slim kind, dat op haar vierde kon lezen en spellen, en gesprekken voerde die meestal zijn voorbehouden aan kinderen van acht. Niet dat ik zo voorlijk of geniaal was; het was doodgewoon te danken aan die oudere broer die verslingerd was aan de verzen van Noël Coward en de liedjes van Kander en Ebb. Hij bood een kleurrijk alternatief voor ons uitgestippelde leven. En elke dag weer als ik wachtte tot hij terugkwam uit school, werd mijn verlangen fysiek voelbaar. Zonder hem voelde ik me nooit compleet. Dat zou altijd zo blijven.

‘Houdt God van iedereen?’ vroeg ik mijn moeder terwijl ik mijn hand over een schaal met selderie uitstak naar het laatste thee-cakeje. Mijn vader keek op van zijn papieren. Hij keek altijd op als iemand het over God had, het was een reflex, alsof hij op het punt stond een klap te krijgen.

‘Natuurlijk doet hij dat,’ antwoordde mijn moeder, terwijl ze even stopte met haar strijkwerk.

‘Houdt God van moordenaars?’ ging ik door.

‘Ja,’ zei ze. Mijn vader keek naar haar en klakte luid met zijn tong.

‘Rovers?’ vroeg ik.

‘Ja.’

‘Poep?’ vroeg ik.

‘Poep is toch niet iets levends, schatje?’ zei ze ernstig.

‘Maar als dat nou wel zo was, zou God er dan van houden?’

‘Dat denk ik wel.’

Daar schoot ik niets mee op. Blijkbaar hield God van alles, behalve van mij. Ik peuterde het laatste boogje chocolade van mijn cakeje, waardoor de berg witte marshmallow en het hart van jam zichtbaar werden.

‘Is er iets aan de hand?’ vroeg mijn moeder.

‘Ik ga niet meer naar zondagsschool,’ zei ik.

‘Halleluja,’ zei mijn vader. ‘Daar ben ik blij om.’

‘Ik dacht dat je het leuk vond,’ zei mijn moeder.

‘Nu niet meer,’ zei ik. ‘Eigenlijk vond ik alleen het zingen leuk.’

‘Je kunt hier ook zingen,’ zei mijn vader, en hij keek weer om-

laag naar zijn papieren. ‘Iedereen kan hier zingen.’

‘Is daar een bepaalde reden voor?’ vroeg mijn moeder, die aanvoelde dat ik iets achterhield.

‘Neuh,’ zei ik.

‘Wil je ergens over praten?’ vroeg ze zachtjes en ze stak haar hand naar de mijne uit. (Ze was een boek over kinderspsychologie aan het lezen dat uit Amerika kwam. Daarin werden we aangemoedigd over onze gevoelens te praten. Waar we volkomen van dichtsloegen.)

‘Neuh,’ zei ik nog eens met een klein mondje.

Het was gewoon een misverstand geweest. Ik had alleen maar geopperd dat Jezus een vergissing was geweest, een niet-geplande zwangerschap.

‘Niet gepland? Het is me wat moois,’ krijste de dominee. ‘Waar haal je die blasfemische vuiligheid vandaan, goddeloos kind dat je bent?’

‘Weet ik niet,’ zei ik. ‘Het is maar een idee.’

‘In de hoek, jij,’ zei hij, en ik sjokte naar de stoel die naar de vochtige, verkrui melende groene muur gekeerd stond.

Daar zat ik te denken aan de avond dat mijn ouders mijn kamer waren binnengeslopen en hadden gezegd: ‘We willen het ergens met je over hebben. Iets wat je broer de hele tijd tegen je zegt. Over dat je een vergissing bent.’

‘O, dat,’ zei ik.

‘Nou, dat was je dus niet,’ zei mijn moeder. ‘Je was gewoon niet gepland. We verwachtten je niet. Dat je ineens opdook, bedoel ik.’

‘Net als meneer Harris?’ zei ik (een man die altijd precies scheen te weten wanneer we aan tafel gingen).

‘Zoiets,’ zei mijn vader.

‘Net als Jezus?’

‘Precies,’ zei mijn moeder achteloos. ‘Net als Jezus. Het was net een wonder toen jij kwam, het allermooiste wonder dat er maar bestaat.’

Mijn vader stopte zijn papieren terug in zijn gehavende aktetas en kwam naast me zitten.

‘Je hoeft echt niet naar zondagschool of naar de kerk om te zorgen dat God van je houdt,’ zei hij. ‘Of om te zorgen dat wie dan ook van je houdt, dat weet je toch wel, hè?’

‘Ja,’ zei ik, al geloofde ik hem niet.

‘Later zul je dat beter begrijpen,’ voegde hij eraan toe. Maar zo lang kon ik niet wachten. Ik had al besloten dat als deze God niet van me kon houden, ik duidelijk op zoek moest naar eentje die dat wel kon.

‘Wat wij nodig hebben is een oorlog,’ zei meneer Abraham Golan, mijn nieuwe buurman. ‘Mannen hebben oorlogen nodig.’

‘Mannen hebben hersenen nodig,’ zei zijn zus Esther met een knipoog naar mij, terwijl ze om zijn voeten heen stofzuigde en een veter opzoog, waardoor de ventilatorriem kapotging en de hele kamer naar verbrand rubber rook. Ik hield van de lucht van verbrand rubber. En ik vond meneer Golan aardig. Ik vond het leuk dat hij op zijn oude dag met een zus samenwoonde in plaats van met een echtgenote, en ik hoopte dat mijn broer diezelfde keuze zou maken als die tijd in de verre toekomst was gekomen.

Meneer Golan en zijn zus waren in september in onze straat komen wonen en tegen december hadden ze alle ramen van kaarsen voorzien, waarmee ze hun geloof uitdroegen in een vertoon van licht. Mijn broer en ik stonden in een weekend met zacht weer tegen de muur van ons huis geleund te kijken toen de blauwe verhuiswagen van Pickfords verscheen. We keken toe terwijl kratten en meubilair achteloos uit de wagen werden gesjouwd door mannen met een sigaret in hun mond en een krant in hun kontzak.

‘Volgens mij is er op die stoel iets doodgegaan,’ zei mijn broer toen er een meubel langskwam.

‘Hoe weet je dat?’ vroeg ik.

‘Dat weet ik gewoon,’ zei hij met een tikje tegen zijn neus, alsof hij een zesde zintuig had, terwijl de andere vijf al vaak behoorlijk onbetrouwbaar waren gebleken.

Een zwarte Zephyr werd slordig neergezet op het trottoir voor

de deur en er stapte een oude man uit. Zo'n oude man had ik nog nooit gezien. Hij had haar zo wit als een gans, en een crème-kleurig ribfluwelen jasje dat als een te losse huid om hem heen hing. Hij keek links en rechts de straat af voor hij op pad ging naar zijn voordeur. Toen hij ons passeerde, bleef hij even staan en zei: 'Goedemorgen.' Hij had een vreemd accent – Hongaars, hoorden we later.

'U bent oud,' zei ik. (Ik had 'hallo' willen zeggen.)

'Ik ben zo oud als de tijd,' zei hij lachend. 'Hoe heet jij?'

Dat vertelde ik hem, en toen stak hij zijn hand uit, die ik heel stevig vastpakte. Ik was vijf en hij tachtig. Het verschil in leeftijd tussen ons tweeën loste net zo makkelijk op als een aspirine in water.

Vliegenvlug verwisselde ik de regels die in onze straat golden voor zijn clandestiene wereld vol kaarsen en gebeden. Alles was een geheim, en ik koesterde die geheimen stuk voor stuk als breekbare eieren. Abraham vertelde dat je op zaterdag niets mocht doen behalve televisie kijken, en als hij van sjoel terugkwam, aten we exotische gerechten – dingen die ik nog nooit had geproefd – zoals matzes en gehakte lever en haring en gefilte-fisjballetjes, gerechten die 'herinneringen aan het oude land' opriepen, zei hij.

'Ach, Cricklewood,' zei hij dan, terwijl hij een traan wegpinkte uit zijn blauwe staarogen, en pas later op de avond kwam mijn vader dan op de rand van mijn bed zitten uitleggen dat Cricklewood noch aan Syrië, noch aan Jordanië grensde en al helemaal geen eigen leger had.

'Ik ben jood,' zei hij op een dag tegen me, 'maar in de allereerste plaats ben ik man,' en ik knikte, alsof ik wist wat dat betekende. En terwijl de weken verstreken, luisterde ik naar zijn gebeden, naar het sjema jisraël, en ik geloofde dat geen God het zou kunnen nalaten op zulke prachtige klanken te antwoorden, en vaak pakte hij zijn viool en liet hij de klanken de woorden overbrengen naar het hart van het goddelijke wezen.

‘Hoor je hoe hij weent?’ vroeg hij, terwijl de strijkstok over de snaren gleed.

‘Ja, ja,’ zei ik.

Ik zat vaak uren te luisteren naar de treurigste muziek die mensenoren maar konden verdragen, waarna ik thuis haast niet kon eten, en zelfs niet kon praten, terwijl ik steeds bleker werd. Dan kwam mijn moeder naast me op mijn bed zitten, legde ze haar koele hand op mijn voorhoofd en vroeg: ‘Wat is er toch? Voel je je niet lekker?’ Maar wat kon een kind zeggen dat net de pijn van een ander begon te begrijpen?

‘Misschien moest ze maar niet zoveel tijd bij die oude Abraham doorbrengen,’ hoorde ik mijn vader voor mijn deur zeggen. ‘Ze heeft vriendjes van haar eigen leeftijd nodig.’ Maar ik had geen vriendjes van mijn eigen leeftijd. En ik kon gewoon niet wegblijven.

‘Het eerste wat we moeten zien te vinden,’ zei Abraham, ‘is een reden om te leven,’ en hij keek naar de gekleurde pilletjes die op zijn handpalm rondrolden en slikte ze daarna snel weg. Hij begon te lachen.

‘Oké,’ zei ik, en ik begon ook te lachen, al zou de pijn in mijn buik jaren later door een psycholoog worden betiteld als zenuwen.

Daarna sloeg hij het boek open dat hij altijd bij zich had en zei: ‘Waarom zou je die moeite doen als je geen reden hebt? Het bestaan heeft een doel nodig, om de pijn die het leven brengt waardig te kunnen dragen, om ons een reden te geven vol te houden. Die betekenis moet via ons hart, en niet via ons hoofd binnenkomen. We moeten de betekenis van ons lijden begrijpen.’

Ik keek naar zijn oude handen, die net zo droog waren als de bladzijden die hij omsloeg. Hij keek niet naar mij, maar naar het plafond, alsof zijn idealen al op weg waren naar de hemel. Ik wist niets te zeggen en voelde me geroepen mijn mond te houden,

omdat ik gevangenzat in gedachten die moeilijk te begrijpen waren. Alleen begon mijn been ineens te jeuken; een klein randje psoriasis dat zijn toevlucht had gezocht onder mijn sok werd warm en dik, en ik moest er heel nodig aan krabben, eerst langzaam, maar daarna met zo'n heftigheid dat alle magie uit de kamer werd verdreven.

Meneer Golan wierp me een verwarde blik toe.

'Waar was ik gebleven?' vroeg hij.

Heel even aarzelde ik.

'Lijden,' zei ik zacht.

'Snap je?' zei ik later die avond, terwijl de gasten van mijn ouders zwijgend rond de fondueset bijeengekropen zaten. Er viel een stilte in de kamer; alleen het zachte gepruttel van het gruyèremmentalmengsel en het bijbehorende vieze luchtje bleven hangen.

'Hij die een waaróm heeft om voor te leven, kan vrijwel elk hóé verdragen,' zei ik plechtig. 'Dat is van Nietzsche,' voegde ik er nadrukkelijk aan toe.

'Jij hoort in bed in plaats van je druk te maken over de dood,' zei meneer Harris van nummer 37. Sinds zijn vrouw hem het jaar ervoor had verlaten, na haar korte affaire met (fluisterfluister) 'een andere vrouw', was hij in een slecht humeur.

'Ik wil graag joods zijn,' verkondigde ik, terwijl meneer Harris een groot stuk brood in de borrelende kaas doopte.

'Daar hebben we het morgenochtend wel over,' zei mijn vader, terwijl hij de wijnglazen bijschonk.

Mijn moeder ging naast me op bed liggen, en haar parfum daalde op mijn gezicht neer als een ademtocht. Haar woorden roken naar Dubonnet en citroenlimonade.

'Jij hebt gezegd dat ik later alles kan worden wat ik wil,' zei ik.

Ze begon te glimlachen en zei: 'En dat is ook zo. Maar het is niet eenvoudig om joods te worden.'

‘Weet ik,’ zei ik mistroostig. ‘Dan moet ik een nummer hebben.’

Ineens glimlachte ze niet meer.

Het was een prachtige lentedag geweest toen ik hem ernaar vroeg. Het was me natuurlijk wel al eerder opgevallen, want zo zijn kinderen. We waren in de tuin, hij rolde zijn hemdsmouwen op en daar was het.

‘Wat is dat?’ vroeg ik, naar het nummer wijzend dat op de dunne, doorschijnende huid van zijn onderarm stond.

‘Ooit was dat mijn identiteit,’ zei hij. ‘Tijdens de oorlog. In het kamp.’

‘Wat voor kamp?’ vroeg ik.

‘Een soort gevangenis,’ zei hij.

‘Had u iets verkeerd gedaan?’

‘Nee, nee,’ zei hij.

‘Waarom zat u daar dan?’ vroeg ik.

‘Aha,’ zei hij, en hij stak zijn wijsvinger voor zich omhoog. ‘De grote vraag. Waarom zaten we daar? Zeg dat wel: waarom zaten we daar?’

Ik keek hem aan, in afwachting van een antwoord, maar dat gaf hij niet. Daarna keek ik weer naar het nummer: zes cijfers die scherp en donker afstaken, alsof ze gisteren waren geschreven.

‘Van zo’n soort plek komt maar één verhaal,’ zei Abraham zacht. ‘Vol gruwelen en lijden. Dat is niet geschikt voor jonge oren.’

‘Maar ik wil het graag weten,’ zei ik. ‘Ik wil graag dingen weten over gruwelen. En lijden.’

Meneer Golan deed zijn ogen dicht en legde zijn hand op de cijfers op zijn arm, alsof het de code was van een kluis die hij zelden opende.

‘Dan zal ik het je vertellen,’ zei hij. ‘Kom maar dichtbij. Ga hier zitten.’

Mijn ouders waren in de tuin bezig een vogelhuisje te bevestigen aan een stevige, lage tak van de appelboom. Ik luisterde naar hun gelach, de gegilde bevelen, naar het ‘hoger’, ‘nee, lager’ als ze het weer niet eens konden worden. Normaal gesproken zou ik samen met hen buiten zijn geweest. Ooit was het een klusje dat ik spannend vond, zeker met dat mooie weer. Maar ik was de laatste weken stiller geworden, in de greep van een introversie die me met mijn neus in de boeken dreef. Ik lag op de bank te lezen, toen mijn broer de deur opende en onhandig tegen de deurpost leunde. Hij zag er zorgelijk uit; dat kon ik altijd merken, want zijn zwijgen was flinterdun en snakte ernaar opgeheven te worden door geluid.

‘Wat nou?’ vroeg ik, en ik liet mijn boek zakken.

‘Niets,’ zei hij.

Ik pakte mijn boek weer op en meteen zei hij: ‘Ze gaan mijn pik eraf snijden, weet je. Of in elk geval een stuk. Dat heet besnijdenis. Daarom ben ik gisteren naar het ziekenhuis geweest.’

‘Welk stuk?’ vroeg ik.

‘Het bovenste topje,’ zei hij.

‘Doet dat pijn?’

‘Vast wel.’

‘Waarom doen ze dat dan?’

‘De huid zit te strak.’

‘O,’ zei ik, en ik keek er blijkbaar nogal verward bij.

‘Moet je horen,’ zei hij, iets toeschietelijker. ‘Weet je wel, die blauwe coltrui van je? Die te klein is?’

‘Ja.’

‘Weet je nog dat je probeerde je hoofd erdoor te steken en dat dat niet lukte en dat je hoofd toen vastzat?’

‘Ja.’

‘Nou, je hoofd is net mijn pik. Ze moeten de huid – de col, zeg maar – wegsnijden, zodat de top vrij is.’

‘En jij een trui met een ronde hals hebt?’ zei ik, en ik klonk al een stuk helderder.

‘Zoiets,’ zei hij.

Dagenlang hobbelde hij vloekend rond, friemelend aan de voorkant van zijn broek, net als de gestoorde man die in het park woonde – de man van wie we te horen kregen dat we nooit bij hem in de buurt mochten komen, wat we toch altijd deden. Hij deinsde terug voor mijn vragen, en voor mijn verzoek om een kijkje, maar op een avond een dag of tien later, toen de zwelling was afgenomen en we in mijn slaapkamer aan het spelen waren, vroeg ik hoe het er nu mee stond.

‘Ben je er tevreden mee?’ vroeg ik, terwijl ik de rest van mijn cakeje soldaat maakte.

‘Volgens mij wel,’ zei hij, met een poging een glimlach te onderdrukken. ‘Nu zie ik er net zo uit als Howard. Ik heb een joodse piemel.’

‘Net als de piemel van meneer Golan,’ zei ik, terwijl ik me achterover liet zakken op mijn kussen, zonder de stilte op te merken die ineens over de kamer was neergedaald.

‘Hoe weet jij dat?’

Een bleke glans trok over zijn gezicht. Ik hoorde hem slikken. Ik ging overeind zitten. Stilte. Het vage geluid van een blaffende hond buiten.

Stilte.

‘Hoe weet jij dat?’ vroeg hij nog eens. ‘Vertel op.’

Mijn hoofd bonsde. Ik begon te beven.

‘Je mag het aan niemand vertellen,’ zei ik.

Hij stommelde mijn kamer uit en nam de last met zich mee terwijl hij eigenlijk veel te jong was om die te dragen. Maar toch nam hij de last mee, en hij vertelde het aan niemand, zoals hij had beloofd. Ik zou er nooit achter komen wat er gebeurde nadat hij die avond mijn kamer had verlaten, ook later niet, want hij wilde het me niet vertellen. Ik zag meneer Golan alleen nooit meer terug. Niet levend, in elk geval.

Hij trof me onder de dekens aan, waar ik mijn nerveuze, weë stank lag in te ademen. Ik was gevallen, in de war, en ik fluister-

de: ‘Hij was mijn vriend,’ maar ik wist niet zeker meer of het wel mijn stem was, nu ik anders was geworden.

‘Ik zorg er wel voor dat je een echt vriendje krijgt,’ zei hij alleen, en hij hield me in het donker vast, zo onverzettelijk als graniet. Terwijl we daar opgerold lagen, deden we net of het leven nog net zo was als eerst. Toen we allebei nog kinderen waren, en vertrouwen iets was wat even onwankelbaar was als de tijd. Iets wat nooit wegging, natuurlijk.

Mijn ouders waren in de keuken de kalkoen aan het bedruipen. De geuren van geroosterd vlees walmden door het huis, en mijn broer en ik werden er misselijk van, terwijl we de laatste twee chocolaatjes uit de doos Cadbury's Milk Tray soldaat probeerden te maken. We stonden voor de kerstboom, waarin de lichtjes gevaarlijk flikkerden vanwege een losse aansluiting ergens in de buurt van de piek (waarvan mijn moeder al had gezegd dat ik die niet met natte handen mocht aanraken). We voelden ons vreselijk gefrustreerd bij de aanblik van de stapels ongeopende cadeautjes die eronder verspreid lagen, en waar we pas na de lunch aan mochten komen.

‘Nog maar een uurtje te gaan,’ zei mijn vader, die verkleed was als kabouter. Zijn jeugdige gelaatstrekken staken erg af tegen zijn muts, en ik bedacht dat hij er eigenlijk eerder uitzag als Peter Pan dan als een kabouter: de eeuwige jongen en geen pesterige dwerg.

Mijn vader was dol op verkleeden. Hij vatte het allemaal hoogst serieus op. Net zo serieus als zijn werk als advocaat. Hij vond het leuk om ons elk jaar te verrassen met weer een nieuw feestelijk personage, eentje dat de rest van de kersttijd bij ons zou blijven als een ongenode gast die zich aan ons had opgedrongen.

‘Hoorden jullie wat ik zei?’ zei mijn vader. ‘Nog maar een uur, en dan gaan we aan tafel.’

‘We gaan naar buiten,’ zei mijn broer nukkig.

We verveelden ons. Iedereen in de straat had zijn cadeautjes al uitgepakt en paradeerde voor onze jaloerse ogen met al die nut-

tige en nutteloze spullen. Wij zaten mismoedig op het vochtige muurtje voor ons huis. Meneer Harris kwam voorbijgerend in zijn nieuwe joggingpak, waarin helaas te veel van zijn lichaamsdelen veel te goed uitkwamen.

‘Heb ik van mijn zus Wendy gekregen,’ liet hij volkomen overbodig weten, waarna hij verder rende door de straat, met zijn armen gespreid op weg naar een denkbeeldige finish.

Mijn broer keek me aan. ‘Hij haat zijn zus Wendy.’

Ik dacht dat zij hem ook niet erg aardig kon vinden, terwijl ik de paars-oranje-groene flits de bocht om zag verdwijnen, waarbij hij op een haar na Olive Binsbury en haar kruk wist te ontwijken.

‘Eten!’ riep mijn vader om drie minuten voor twee.

‘Kom mee,’ zei mijn broer. ‘Nog één bestorming, goede vrienden, één nog.’

‘Nog één wat?’ vroeg ik, terwijl hij me voorging naar de eetkamer en de geur van de onzelfzuchtige, geestdriftige geschenken van mijn ouders.

De doos was het eerste wat ik zag: een oude kartonnen doos van een televisie, waarachter het hoofd van mijn broer schuilging, waardoor zijn voeten al tikkend als witte stokken hun weg moesten zoeken.

‘Ben ik er bijna?’ vroeg hij, op weg naar de tafel.

‘Bijna,’ zei ik.

Hij zette de doos op de tafel. Ik rook de vruchtbare vochtigheid van stro. De doos maakte schokkerige bewegingen, maar ik was niet bang. Mijn broer sloeg de flappen open en haalde het grootste konijn tevoorschijn dat ik ooit had aanschouwd.

‘Ik zei toch dat ik een echt vriendje voor je zou regelen?’

‘Een konijn,’ zei ik met een schrille stem van vreugde.

‘Nou ja, een Belgische haas,’ zei hij nogal broederlijk.

‘Een Belgische haas,’ zei ik hem fluisterend na, alsof die woorden het equivalent waren van het woord ‘liefde’.

‘Hoe ga je hem noemen?’ vroeg hij.

‘Eleanor Maud,’ zei ik.

‘Je kunt hem niet naar jezelf noemen,’ lachte mijn broer.

‘Waarom niet?’ vroeg ik, een beetje ontmoedigd.

‘Het is een mannetje,’ zei hij.

‘O,’ zei ik, en ik keek naar zijn kastanjebruine vacht en zijn witte staart en de twee keutels die net uit zijn gat waren gevallen, en ik vond ook wel dat hij er als een mannetje uitzag.

‘Hoe moet ik hem dan noemen, vind je?’ vroeg ik.

‘God,’ zei mijn broer plechtig.

‘Lachen,’ zei mijn vader, en hij richtte zijn nieuwe polaroidcamera op mijn gezicht. *Flits*. Het konijn worstelde in mijn armen terwijl ik even verblind werd.

‘Gaat het wel?’ vroeg mijn vader, en hij stopte de afdruk opgewonden onder zijn arm.

‘Ik geloof het wel,’ zei ik, op weg naar de tafel.

‘Kom op, jongens. Allemaal komen kijken,’ riep hij, en we bogen ons met z’n allen over de scherper wordende foto, met kreten van ‘O’ en ‘Ah’ en ‘Daar komt ze’, terwijl ik mijn vage gezicht steeds scherper zag worden. Ik vond het nieuwe korte kapsel waar ik zo om gezeurd had er maar vreemd uitzien.

‘Je staat er heel mooi op,’ zei mijn moeder.

‘Nou en of,’ zei mijn vader.

Maar ik zag alleen maar een jongen waar anders ik had gestaan.

Januari 1975 was sneeuwvrij en zacht. Een kleurloze, oninspirerende maand, waarin sleeën ongebruikt en goede voornemens onuitgesproken bleven. Ik probeerde vrijwel alles om mijn dreigende terugkeer naar school uit te stellen, maar uiteindelijk ging ik dan toch door die zware, grijze deuren, met de sombere last van ‘Kerst is voorbij’ zwaar drukkend op mijn borst. Dit werd een saai trimester, besloot ik, onder het ontwijken van zuurstofloze poelen kwaadaardige apathie. Kleurloos en saai. Dat wil zeggen, tot ik de hoek omkwam en zij daar stond voor mijn klaslokaal.

Haar haar was het eerste wat me opviel: een woeste, donkere, kroezige bos die ontsnapte aan het diadeem dat over haar glimmende voorhoofd omlaag was gezakt. Haar vest was te lang – handgebreid en met de hand gewassen – bij de laatste keer wringen uitgerekt, en nu reikte het tot aan haar knieën, tot vlak boven de grijze schoolrok die we allemaal moesten dragen. Ze merkte me niet op toen ik langsliiep, zelfs niet toen ik kuchte. Ze staarde naar haar vinger. Ik keek om; ze had een oog getekend op het topje van haar vinger. Om hypnose te oefenen, vertelde ze later.

Ik hield de laatste foto van mijn konijn omhoog voor de verbijsterde gezichten van mijn klasgenoten.

‘... En toen kwam god met Kerstmis uiteindelijk bij me wonen,’ eindigde ik triomfantelijk.

Ik zweeg met een brede glimlach, in afwachting van het ap-

plaus. Dat kwam niet en er viel een diepe stilte in het lokaal, dat plotseling donker werd, doordat de gele plafondverlichting niet was opgewassen tegen de regenwolken die zich samenpakten. Ineens begon het nieuwe meisje, Jenny Penny, te klappen en te juichen.

‘Schei daarmee uit,’ riep mijn lerares, juffrouw Grogney, met lippen die in een streep non-seculiere haat verdwenen. Ik wist toen niet dat ze was voortgebracht door een stel zendelingen die hun leven hadden gewijd aan het prediken van Gods werk in een van de minder gastvrije gebieden van Afrika, waar ze er helaas achter kwamen dat de moslims hun voor waren geweest.

Ik wilde naar mijn plaats teruglopen.

‘Hier blijven,’ zei juffrouw Grogney gedecideerd, en dat deed ik, terwijl ik in mijn blaas een warme druk voelde ontstaan.

‘Vind je dat je een haas...’ begon juffrouw Grogney.

‘Eigenlijk is het een konijn,’ onderbrak Jenny Penny haar. ‘Ze noemen het alleen een Belgische...’

‘Vind je dat je een konijn god kunt noemen?’ ging juffrouw Grogney nadrukkelijk verder.

Ik had zo’n idee dat dit een strikvraag was.

‘Vind je dat je kunt zeggen: “Ik heb god aangeliënd en mee naar de winkel genomen”?’

‘Maar dat héb ik gedaan,’ zei ik.

‘Weet je wat “blasfemie” betekent?’ vroeg ze.

Ik keek verbijsterd. Daar had je dat woord weer. Jenny Penny stak haar hand op.

‘Ja?’ zei juffrouw Grogney.

‘Blasfemie betekent stom,’ zei Jenny Penny.

‘Blasfemie betekent niet stom.’

‘Onbeschoft dan?’ zei ze.

‘Het betekent dat je God of iets heiligs beledigt,’ zei juffrouw Grogney. ‘Heb je het goed gehoord, Eleanor Maud? Iets héiligs. In een ander land had je gestenigd kunnen worden als je zoiets zei.’

Ik rilde bij de gedachte dat ik maar al te goed wist wie degene zou zijn geweest die de eerste steen zou hebben geworpen.

Jenny Penny stond bij de poort van de school van de ene op de andere voet springend te wachten, in haar eigen spectaculaire wereld. Een vreemde wereld, die aan het eind van de ochtend al tot wreed gefluister had geleid, en toch intrigeerde die wereld me en was mijn gevoel voor normaliteit met de nadrukkelijkheid van een fatale klap ineens volkomen verpletterd. Ik zag hoe ze een doorzichtig plastic regenkapje om de massa kroezige krullen rond haar gezicht bond. Ik dacht dat ze stond te wachten tot de regen ophield, maar in werkelijkheid wachtte ze op mij.

‘Ik stond op jou te wachten,’ zei ze.

Ik bloosde.

‘Bedankt dat je hebt geklapt,’ zei ik.

‘Het was echt een goed verhaal,’ zei ze, al kon ze haar mond bijna niet opendoen, zo strak zat het kapje gestrikt. ‘Beter dan dat van de anderen.’

Ik stak mijn roze paraplu op.

‘Wat een mooie,’ zei ze. ‘Ik krijg er ook zo eentje van de vriend van mijn moeder. Of een met lieveheersbeestjes. Als ik tenminste braaf ben.’

Maar ik interesseerde me niet meer voor paraplu’s, nu ze een ander woord had genoemd.

‘Waarom heeft je moeder een vriend?’ vroeg ik.

‘Omdat ik geen vader heb. Die is weggelopen voordat ik werd geboren.’

‘Jeetje,’ zei ik.

‘Ik noem hem alleen “oom”. Ik noem alle vriendjes van mijn moeder oom.’

‘Waarom?’

‘Dat is makkelijker. Mama zegt dat mensen haar veroordelen. Dat ze haar uitschelden.’

‘Waarvoor, bijvoorbeeld?’

‘Slet.’

‘Wat is een slet?’

‘Een vrouw met een hele hoop vriendjes,’ zei ze. Ze deed haar regenkapje af en kroop onder mijn paraplu. Ik hield hem een beetje schuin om plaats voor haar te maken. Ze rook naar patat.

‘Heb je zin in een Bazooka?’ vroeg ik, en ik hield haar een kauwgummetje voor.

‘Nee,’ zei ze. ‘Vorige keer ben ik er haast in gestikt. Mijn moeder zegt dat ik er bijna in was gebleven.’

‘O,’ zei ik en ik stopte de kauwgum terug in mijn zak. Had ik nu maar iets minder dodelijks bij me gehad.

‘Ik wil wel heel graag je konijn eens zien,’ zei Jenny Penny. ‘Gaan we een rondje met hem wandelen. Of huppen,’ voegde ze er dubbelgevouwen van het lachen aan toe.

‘Oké,’ zei ik met mijn blik op haar gericht. ‘Waar woon je?’

‘Bij jou in de straat. We zijn er twee dagen terug komen wonen.’

Ineens herinnerde ik me weer de gele auto waar iedereen het over had, die midden in de nacht was gearriveerd, met een geblutste aanhangwagen.

‘Mijn broer komt er zo aan,’ zei ik. ‘Je kunt wel met ons mee naar huis lopen als je wilt.’

‘Oké,’ zei ze, met een klein glimlachje om haar lippen. ‘Leuker dan in mijn eentje naar huis lopen. Wat is je broer voor iemand?’

‘Anders,’ zei ik, omdat ik geen beter woord wist te bedenken.

‘Mooi zo,’ zei ze, en ze begon weer van de ene op de andere glorieuze voet te huppen.

‘Wat doe je?’ vroeg ik.

‘Net doen alsof ik over glasscherven loop.’

‘Is dat leuk?’

‘Probeer het maar eens.’

‘Oké,’ zei ik, en dat deed ik. En gek genoeg was het echt leuk.

We zaten naar *The Generation Game* te kijken en ‘Knuffelbeest, knuffelbeest!’ te roepen, toen de bel ging. Mijn moeder stond op en bleef een hele tijd weg. Ze miste een groot deel van de lopende band, het leukste stuk, en toen ze weer binnenkwam, negeerde ze ons en liep ze rechtstreeks naar mijn vader om hem iets in zijn oor te fluisteren. Hij stond vlug op en zei: ‘Pas even op je zus, Joe. We zijn naar hiernaast. Het duurt niet lang.’

‘Oké,’ zei mijn broer, en we wachtten tot we de voordeur dicht hoorden slaan, voordat hij me aankeek en zei: ‘Kom mee.’

Het was een koude avond die op vorst aanstuurde, en veel te guur voor voeten in sloffen. We kropen behendig door de schaduw van de heg tot we de voordeur van meneer Golan hadden bereikt, die gelukkig nog steeds op de klink zat. Ik bleef op de drempel staan. Het was drie maanden geleden sinds ik er voor het laatst overheen was gestapt; sinds ik de vragen van mijn ouders en zijn smekende staarogen was gaan ontwijken – mijn broer stak me zijn hand toe, en samen liepen we door de gang, waar het naar oude jassen en muffe maaltijden rook, en we gingen op weg naar de keuken, waar het geluid van gedempte stemmen ons aanlokte als ronddansend aas.

Mijn broer kneep me in mijn hand. ‘Gaat het?’ fluisterde hij.

De deur stond op een kier. Esther zat op een stoel en mijn moeder was aan de telefoon. Mijn vader stond met zijn rug naar ons toe. Niemand merkte dat we binnenkwamen.

‘We denken dat hij zelfmoord heeft gepleegd,’ hoorden we mijn moeder zeggen. ‘Ja. Er liggen overal pillen. Ik ben een buur-

vrouw. Nee, daarnet had u zijn zus aan de telefoon. Ja, we blijven hier. Natuurlijk.'

Ik keek naar mijn broer. Hij draaide zich om. Mijn vader liep naar het raam, en op dat moment zag ik meneer Golan weer. Maar nu lag hij op de grond, met zijn benen tegen elkaar, de ene arm uitgestrekt en de andere schuin over zijn borstkas, alsof hij de tango aan het oefenen was geweest terwijl hij stierf. Mijn broer probeerde me tegen te houden, maar ik ontsnapte aan zijn hand en sloop dichterbij.

'Waar is zijn nummer?' vroeg ik hardop.

Ze keerden zich allemaal naar me om. Mijn moeder legde de hoorn neer.

'Kom mee, Elly,' zei mijn vader, en hij stak zijn hand naar me uit.

'Nee!' zei ik, achteruitdeinzend. 'Waar is zijn nummer? Dat nummer op zijn arm. Waar is dat?'

Esther keek naar mijn moeder. Mijn moeder draaide zich om. Esther stak haar armen uit: 'Kom maar hier, Elly.'

Ik liep naar haar toe. Ging voor haar staan. Ze rook naar snoepjes. Turks fruit, denk ik.

'Hij heeft nooit een nummer gehad,' zei ze zacht.

'Wel waar, ik heb het gezien.'

'Hij heeft nooit een nummer gehad,' herhaalde ze zachtjes. 'Hij tekende die getallen zelf, als hij zich verdrietig voelde.'

Dus toen hoorde ik dat de getallen die eruit hadden gezien alsof ze gisteren waren getekend, dat waarschijnlijk ook waren geweest.

'Ik snap het niet,' zei ik.

'En dat is maar goed ook,' zei mijn vader kwaad.

'En die gruwelkampen dan?' vroeg ik.

Esther legde haar handen op mijn schouders. 'O, die kampen hebben echt bestaan, en die gruwelen ook, en dat mogen we nooit vergeten.'

Ze trok me naar zich toe; haar stem haperde een beetje. 'Maar

Abraham is daar nooit geweest,' zei ze hoofdschuddend. 'Nooit. Hij was in de war,' voegde ze eraan toe, even achteloos alsof ze het over een nieuwe haarkleur had. 'Hij is in 1927 naar dit land gekomen en had een gelukkig leven. Volgens sommigen misschien een zelfzuchtig leven. Hij reisde rond met zijn muziek en had veel succes. Als hij zijn pillen maar slikte, was hij mijn eigen oude Abe. Maar als hij ermee stopte – dan werd hij een probleem, voor zichzelf en voor anderen...'

'Waarom heeft hij me dan al die dingen verteld?' vroeg ik, terwijl de tranen me over de wangen stroomden. 'Waarom heeft hij tegen me gelogen?'

Ze stond op het punt iets te zeggen, maar zweeg plotseling en staaarde me strak aan. En nu denk ik dat wat ze toen in mijn ogen zag, wat ik in haar ogen zag – die angst –, het besef was dat ze wist wat me was overkomen. En dus stak ik haar mijn hand toe, die voor haar een reddingsboei was.

Ze draaide zich om.

'Waarom hij tegen je loog?' zei ze haastig. 'Uit schuldgevoel, dat is alles. Soms geeft het leven je te veel goeds. Dan heb je het gevoel dat je het niet verdient.'

Esther Golan liet me verdrinken.